

2007 je uspelo, da je bila pritrjena na današnji Khevenhüllerjevi kasarni spominska plošča. O vsakdanu tega taborišča pripoveduje bivši zapornik Rajmund Pajer, Slovenec s Tržaškega, ki je bil rojen 1930 in danes živi v Kanadi. Poleg Pajerja je taborišče preživel tudi Kaspar Bachl. Bachlu je s pomočjo njegove žene uspel pobeg, 1950 je spisal svoje spomine, ki jih tu pravtako lahko preberemo. V Otočah je bil obširen taboriščni areal, v katerem so bili internirani prisilni delavci in delavke ter vojni ujetniki. Točna lokalizacija danes ni več mogoča.

Poleg krajev, ki so povezani z izvajanjem fizičnim nasiljem, se avtorja dotikata tudi vprašanja "kulturnega nasilja" (str. 121-133). Pod tem pojmom razumeta predvsem tiste ustanove, ki so propagirale nacistično ideologijo. Poleg šole avtorja obravnavata področje prostega časa in znanosti.

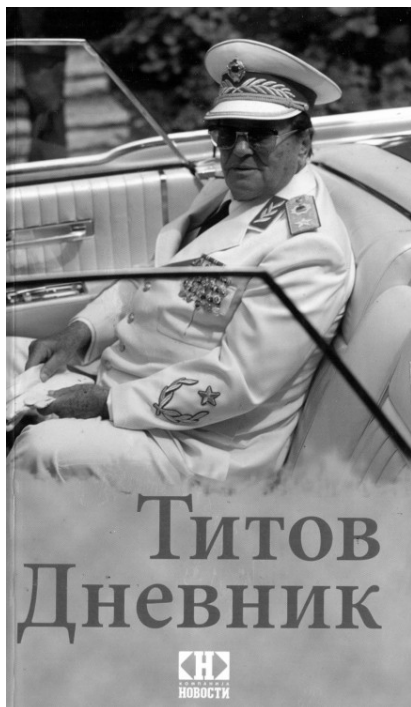
Nadaljnje poglavje je namenjeno pokopališčem (str. 135-156). V Celovcu je vrsta malih in večjih pokopališč, kjer so deloma pokopavali le določene skupine ljudi. Primer za to je britansko vojaško pokopališče v bližini univerze, ki se tako zelo razlikuje od primera centralnega pokopališča v Trnji vasi. V Šentrupertu pa spet obstoja posebno judovsko pokopališče. V poglavju se avtorja ukvarjata generalno s funkcijo pokopališč in kako družba različno ravna s svojimi umrlimi. Veliko prostora v poglavju zavezma pokopališče Trnja vas, kjer je bil pokopan velik del ljudi, ki so bili umorjeni ali do smrti trpinčeni v nacističnem Celovcu. Številni so pokopani v ubožnih grobovih. Raziskave govorijo o tem, da je bilo v Celovcu okoli 1000 pregnanih ljudi, ki so bili umorjeni po nacističnem režimu odnosno jih je ta s trpinčenjem spravil ob življenje. Čeprav je s takoimenovanim zakonom o oskrbi vojnih grobov iz leta 1948 zavezano za njihovo trajno oskrbovanje, je mesto veliko število teh grobov tekom časa opustilo in na novo dalo v najem, zaradi česar so v mestno blagajno pritekala znatna finančna sredstva. Drugačno je bilo ravnanje z grobovi pripadnikov vojske, ki jih oskrbujejo vse do danes. Poglavje zajema poleg tega imena tistih domala 300 žrtev nacizma, za katere je Helge Strombergerju uspelo, da je lahko ugotovil lego njihovih grobov. Nadaljnji seznam navaja tiste Celovčane in Celovčanke, ki so zapadli nacističnim pregnanjskim ukrepom izven Celovca.

V dveh zaključnih poglavjih avtorja predstavljata koroške iniciative, ki "spodbujajo iniciative za spominjanje" (str. 177-182), ter kraje, ki jih avtorja označujeta kot "Kraje spominjanja na nacistične žrtve v Celovcu", med temi je tudi Koroški deželni arhiv. V kolikšni meri seveda arhiv, čigar naloga je hranjenje virov, lahko označujemo kot "kraj spomina na nacistične žrtve", ostaja odprto. Če že sprejemamo arhive na osnovi njihovega fundusa virov, zakaj potem niso navedeni tudi drugi arhivi kot na primer Arhiv krške škofije?

Brigitte Entner

Titov dnevnik. Novosti, Beograd 2009, 183 str., ilustrirano.

Srbski publicist Pero Simić prireditelj objavljenega dnevnika, je že pred dvema desetletjema prevzel nehvaležno, a za široko občinstvo in založnike toliko bolj zanimivo vlogo Titovega biografa, njegova dela na to temo, ki so v Srbiji začela

izhajati konec osemdesetih let, pa so za razliko od do takrat uveljavljene forme slavo-spevov in anekdot v skladu s časom prevzemala bistveno bolj kritičen ton, katerega zametke lahko opazujemo v delu Vladimira Dedijerja Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita.³ Pera Simića zadnja leta spoznavamo tudi v slovenskih prevodih, predvsem na račun njegove monografije Tito - skrivnost stoletja,⁴ ki sicer ne prinaša bistvenih novih podatkov, so pa ti utemeljeni na obilici arhivskih virov, delo pa je pisano v poljudni, vendar vsebinsko dokaj razbiti in nepovezani obliki, ki je prežeta s senzacionalističnim tonom, potrebnim za dobro prodajo. Pohvale vreden pa je napor avtorja, ki sicer ni akademsko izobražen zgodovinar, vendar svoje pisanje utemeljuje na izvirnem arhivskem gradivu, ki zadnja leta postaja vse bolj dostopno.

Verjetno najpomembnejši arhiv za raziskave Titovega delovanja tako v notranji kot tudi zunanji politiki je ohranjen v Memorialnem centru J. B. Tita na Dedinju in je bil do pred kratkim del Muzeja istorije Jugoslavije. Nedavno (leta 2009) je bil Arhiv Josipa Broza - Tita prepuščen v upravljanje Arhivu Jugoslavije, ki je zadolžen za hranjenje gradiva vseh državnih institucij obeh Jugoslavij, tako da je prišel na pravo mesto in bo do njega še lažje dostopati. Za raziskovalca je bil tudi pred to spremembo eden najprijaznejših arhivov, kjer je v zelo sproščnem ozračju zanj skrbela Nada Pantelić, ki jo Simić omenja kot strokovno sodelavko pri pričujoči objavi. Prednost tega arhiva je v izčiščenosti gradiva, ki je prihajalo od šefa države, razdeljeno pa je bilo po tematikah, obdobjih in različnih pisarnah. Še nedavno del gradiva, ki je v arhiv prihajalo po vojaški liniji, ni bil dostopno. Arhiv razpolaga z ogromno fototeko, po kateri je posegal tudi avtor, v njem pa obstaja tudi po obsegu skromen (10 škatel) Titov osebni fond. Po pripojitvi je Simić lahko pregledal tudi ta fond in v njem med drugimi osebnimi dokumenti našel Titov dnevnik iz let 1950-1951, ki do sedaj ni bil poznan in nikjer omenjan. Opravljena je bila analiza avtentičnosti zapisov, vendar je Simić po svojevrstni mešanici štokavščine in kajkavščine, srbščine in hrvaščine ter množici rusizmov takoj domneval, da so zapisi res Titovi. Zapisi so ohranjeni v dveh beležnicah, obsegajo pa obdobje od 2. novembra 1950 do 15. februarja 1951. To je sicer zelo kratko obdobje, v katerem pa je bilo dogajanje zelo intenzivno, saj je ravno v tem času prihajalo do prvih konkretnih povezav Jugoslavije z ZDA oziroma z zahodnim blokom, kar je v dnevniku dokaj obširno dokumentirano. Poleg tega da v njem spremljamo vsakodnevne Titove

³ Vladimir Dedijer: Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Zagreb-Rijeka 1980; isti, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Zagreb-Rijeka 1981.

⁴ Pero Simić: Tito - skrivnost stoletja. Ljubljana 2009.

aktivnosti, kjer je za razliko od golih zapisnikov različnih sestankov lahko občutiti osebno noto, so v dnevnik zašla tudi nekatera popolnoma zasebna razmišljanja.

Ljudje na visokih položajih navadno pišejo dnevnik zato, ker želijo izboljšati svojo vlogo v zgodovini, vendar pa v Titovem primeru to očitno ni bil prvotni namen, saj je zapisal, da je treba nekatere stvari pač zapisati, da se jih kasneje ne bi pozabilo. To verjetno ni spadalo k željam, da bi na stara leta napisal svoje spomine, saj je Simić pretenciozno zapisal, da Tito ni imel nobene potrebe, da sam sebi kleše spomenik, saj je verjel, da je to že komunistična (socialistična) Jugoslavija. Imel je tudi biografa Dedijerja⁵ in množico drugih, ki so ga kovali v zvezde, sam pa si do konca življenja ni več vzel časa niti za dnevnik niti za spomine, saj bi mu to vzelo preveč časa in bi nekako označevalo konec njegove ere, česar pa za življenja ni hotel priznati. Morda so k pisanju pripomogli nemirni časi, saj so pred začetkom korejske vojne, pa tudi kasneje jugoslovanski voditelji živeli v nenehnem strahu pred sovjetskim napadom oziroma napadom Varšavskega pakta,⁶ vendar je tedaj bilo že veliko bolj jasno, da bo jugoslovanski režim preživel informbirojevsko vihro in da so bili najhujši časi že skorajda mimo, tako da vzrok za nastanek teh zapisov ne leži niti v tem dejstvu.

Najpomembnejše prelomnice, ki so se zgodile v času nastajanja dnevnika in so v njem tudi zabeležene, so se večinoma nanašale na povečanje zanimanja Zahoda za "*disidentskega*" komunističnega voditelja, ki se je uprl Moskvi in preživel. Poleg ameriškega veleposlanika Georgea Allena so se pri njem redno vrstili predvsem ameriški in britanski novinarji, ki so v vrsti čakali na intervjuje.⁷ V tem času je sprejel tudi mlado Američanko, ki si je srečanje z njim zaslužila s posebno vztrajnostjo, saj je pri njegovi teti v Kumrovcu pridno lupila repo. Na obisku je imel celo ameriško filmsko ekipo, ki ga je snemala za dokumentarni film. Ta naj bi ga prikazal kot voditelja in družinskega človeka, s pridom pa je uporabil svoje novopridobljeno znanje angleščine, ki se jo je ravno tedaj pospešeno učil. Ob tem pa je v dnevnik zapisal, da mu je snemanje vzbujalo zelo neprijetne občutke, kar je popolnoma v nasprotju s splošnim prepričanjem, da je Tito vedno rad bil v soju žarometov. Med zapisi se najde tudi kritika Đilasovega članka, razmišljanja ob diskusijah politburoja ob primeru skesanega Sretena Žujovića, kitajski naivnosti ob njihovi vlogi v korejski vojni in jugoslovanskih prizadevanjih za uveljavitev v OZN, o čemer mu je redno poročal Edvard Kardelj. Drobci iz tega niti ne štirimesečnega dnevnika obsegajo tudi Titovo sprostitev, ki jo je našel v vinogradu, predvsem pa na lovu. Kadar na lov ni mogel, se je zabaval s streljanjem vran, zaradi česar ga je nekoč "*prostaško opsoval*" neki kmet. Ob tem lahko opazujemo nekatere Titove poteze, saj se mu je očitno ta dogodek globoko zadril v spomin in ga je zelo podrobno opisal, ob tem pa se spraševal, kaj bi s takim človekom naredili v Sovjetski zvezi, sam je namreč ukazal le, "*naj se ugotovi, kdo je in s kakšnimi nameni je to storil*".

⁵ Vladimir Dedijer: Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Beograd 1953.

⁶ Ravno o tem piše na strani 57-58, kjer opisuje sklep politburoja, da se "*Dedinje nekoliko razseli ... saj bi jo v primeru bombardiranja vsi skupili*". Podobna misel je jasno vidna tudi v omembah "*zanesljivih informacij*" o sovjetskem obračunu z Jugoslavijo v prvi polovici leta 1951. Gl. str. 67.

⁷ Pozornost zahodnih novinarjev je bila usmerjena tudi na položaj nadškofa Alojzija Stepinca, ki so ga obiskovali v priporu, zaradi česar je po Titovem mnenju postal nekoliko preveč predrzen, zato je naročil hrvaškemu notranjemu ministru Ivanu Krajačiću, naj mu prepove obiske in z izgovorom o varčevanju ukine določene privilegije pri hrani, ki jih je do tedaj užival. Gl. str. 41.

Objava takšnih arhivskih dokumentov je vsekakor vedno dobrodošla, saj osvetljuje določene vidike v Titovih razmišljanjih v tem za zgodovino pisje nekdanje Jugoslavije zelo pomembnem času, zaradi dobro izdelanega znanstvenega aparata pa je objavljeni vir odličen pripomoček za raziskovalce tega obdobja. Simić v uvodnem poglavju dobro povzame osnovne podatke o dnevniku in interpretira določene podatke iz njega, dokument pa je objavljen v izvorni obliki s pravopisnimi in slovničnimi napakami vred in s pripombami v oglatih oklepajih. Osebe in dogodki, ki so po Simićevem mnenju bralcu lahko nejasno predstavljeni, so podrobno opisani v sprotnih opombah, pohvale pa je vredna predvsem druga polovica te publikacije, kjer so kot priloge objavljeni prepisi dokumentov, ki so nastali ob dogodkih, opisanih v dnevniku. Tako lahko primerjamo uradno in nekoliko bolj zasebno različico celotnega dogajanja, saj na eni strani lahko opazujemo, kaj je o intervjuju ali novinarju ob njegovem nastanku menil Tito, nato pa intervju in celo scenarij za dokumentarni film lahko tudi preberemo, podobno pa velja tudi na primer za sestanek politbiroja CK KPJ. Poljudnosti izdaje je verjetno treba pripisati, da so celoten dnevnik in pripadajoči dokumenti objavljeni v cirilični pisavi, čeprav je jasno označeno, da so v izvorniku v latinici, kar nekoliko otežuje dostopnost tega besedila bralcem zunaj Srbije, vendar pa je to očitno posledica zanimivega fenomena. Že od sredine osemdesetih let namreč lahko sledimo objavam arhivskih virov za zgodovino socialistične Jugoslavije, vendar so to navadno debele in drage luksuzne publikacije v nizkih nakladah. V tem primeru pa sta tematika in nekoliko senzacionalističen pristop očitno obetala veliko zanimanje javnosti, zato je knjigo izdala časopisna hiša Novosti v broširani izdaji, in to v kar 15.000 izvodih.

Jurij Hadalin

Walter Baier, Das kurze Jahrhundert. Kommunismus in Österreich KPÖ 1918 bis 2008. Edition Steinbauer. Wien 2009, 300 str.

Walter Baier je bil od leta 1994 do leta 2004 zvezni predsednik Komunistične partije Avstrije. Sedaj je urednik sedemjezičnega časnika "transform! Evropski časnik za kritično mišljenje in politični dialog" in koordinira izobraževalno in znanstveno delo Stranke evropske levice. Z monografijo predstavlja zgodovino avstrijske partije, ki odstopa tako od običajnih strankarskih monografij zgodovinarjev, predvsem pa od partijsko sankcioniranih, ki jih ima tudi Komunistična stranka Avstrije kar nekaj. Poleg tega so napisali nekateri vodilni avstrijski komunisti svoje spomine. Baierjevo besedilo je znanstveno zasnovano in podkrepljeno, tu in tam mu lahko pripisujemo značaj vira. Zadnje velja zlasti za podpoglavja, v katerih avtor razpravlja o "revizionizmu" znotraj partije in o njenem financiranju, ki je zadnji desetletji domala izključno zanimalo avstrijsko javnost, če odmislimo uspehe partije pri občinskih volitvah v mestno zastopstvo v Gradcu in volitve za štajerski deželni zbor.

Formalno je bila Komunistična partija Avstrije ustanovljena 3. novembra 1918, vendar je bil njen nastanek dolgotrajnejši proces, meni Baier. Nanj so močno vplivali mednarodni razvoj, vojne razmere, v državi sami pa predvsem delovanje moč-